

vinio veiksmo pobūdį (plg. *užledá's kuõ i rá'ugiejé's* Krš. // *je torlesé's/dóuse's* Pp.). Šio tipo sangražinių veiksmažodžių funkcija yra tiek abstrakti, kad jos negalima susieti nei su datyvine, nei su akuzatyvine sangražos afikso funkcija aktyviųjų veiksmažodžių sudėtyje. Mūsų nuomone, teisūs kalbininkai (jų tarpe ir V. Vitkauskas), kitados mėginę sieti šią sangražos afikso funkciją su rūšies kategorija. Tiesa, šiame straipsnyje V. Vitkauskas, pažymėdamas didelį analizuojamųjų veiksmažodžių reiškiamo veiksmo apibendrinimą ir atitrauktumą nuo konkretaus veikėjo, tarsi apgailestauja, kad be reikalo šios formos jo paties ir kitų buvo laikytos pasyvinėmis (mūsų nuomone, geriau jas būtų laikyti medialinėmis). Šia proga reikia pasakyti, kad veiksmo apibendrinimas ir atitrauktumas nuo veikiančiojo asmens

Kalbotyra XXIX (1). Lietuvių kalba.

Kiekvienas „Kalbotyros“ leidinio lituanistinės serijos tomas praturtina baltistiką naujais įvairių sričių tyrinėjimais, kurių daugelis yra reikšmingi ir bendrajai bei lyginamajai kalbotyrai. XXIX „Kalbotyros“ tomas, kaip ir ankstesnieji, pasižymi tematikos įvairumu ir skelbiamų darbų aukštu moksliniu lygiu. Čia randame straipsnių ir kitų publikacijų iš beveik visų lietuvių kalbotyros sričių: aprašomosios, gretinamosios bei istorinės gramatikos, fonologijos, dialektologijos, leksikologijos bei semantikos, stilistikos, kalbos istorijos, terminologijos. Spausdinamų darbų autoriai – Vilniaus universiteto ir kitų respublikos aukštųjų mokyklų darbuotojai.

Leidinyje pradedamas stilistikai skirtu J. Abaravičiaus straipsniu „Implikacijos ypatumai J. Baltušio „Parduotose vasarose“ (p. 7–14). Jame lingvistinės stilistikos metodais nagrinėjami turinio netiesioginės raiškos būdai, kuriuos literatūros kritikai dažnai vadina „potekste“. Remdamasis grožinės literatūros teksto elementų vidinių ryšių struktūra, straipsnio autorius atskleidžia konkre-

visiškai neprieštarauja pasyvo esmei. Pasyvinės lietuvių kalbos konstrukcijos gali reikšti labai įvairaus apibendrinimo veiksmą, o „beasmenė“ funkcija pasyvui yra būdinga. Pvz., lietuvių kalboje pasyvinės konstrukcijos vartojamos būtent tada, kai norima į pirmą vietą iškelti veiksmo ir objekto santykį, o patį veiksmo atlikėją nustumti į antrą vietą arba ir visai eliminuoti. Taigi šie nauji autoriaus pastebėti žemaitiškų sangražinių formų semantiniai atspalviai nepaneigia jo ankstesnės prielaidos.

Publikacijų skyriuje G. K. Venediktovas (p. 177–203) skelbia 24 J. Juškos laiškus ir sveikinimo telegramą I. Sreznevskiui. Tai anksčiau pradėtos vertingos lituanistikos istorijai publikacijos tąsa⁸.

A. Paulauskienė, Z. Zinkevičius

– V.: Mokslas, 1978. – 126 p.

čias priemones, kuriomis rašytojas naudojasi nepasakytai informacijai perteikti: pasakojimo linijinės eigos nutraukimą, distancinį reikšmės realizavimą, netiesioginį veikėjų ar vaizduojamųjų dalykų apibūdinimą. Tuo būdu implikuojamų, tiesiogiai neišreikštų turinio elementų nagrinėjimui suteikiamas gana apčiuopiamas pamatas. Iš J. Abaravičiaus tyrinėjimo (kaip ir kitų šios krypties darbų) matyti, kad net labai subtilios beletristinio stiliaus teksto ypatybės, kurias dažnai siekiama apibūdinti orientuojantis į skaitytojo intuiciją, yra prieinamos struktūrinei analizei ir gali būti modeliuojamos. Kartu kyla mintis, ar kiek ne per siaurai suprantamas pats implikacijos terminas, kurio apibrėžimą autorius perėmė iš V. Kucharenkos. Laikant *implikaciją* eksplikacijos antonimu, rodos, nebūtina ją sieti tikta su teksto vietų nelinijišku: juk implikacija gali remtis ne tik ankstesne teksto atkarpa, bet ir skai-

⁸ Žr. Балто-славянские исследования. – М., 1974, с. 242–256 ir LKK, 1975, t. 16, p. 203–224.

tytojo turima informacija, kurią suponuoja ir į kurią apeliuoja autorius. Prezupozicija šiuo atveju, kaip ir sakinio semantikai, gali turėti nemažą vaidmenį.

E. Geniušienė straipsnyje „Apie kuriuos ne kuriuos lietuvių kalbos naudininkinius veiksmažodžius ir jų atitikmenis anglų kalboje“ (p. 15–18) išskiria tris grupes lietuvių kalbos veiksmažodžių, galinčių prisijungti galininką ir naudininką: veiksmažodžius su adresato naudininku (*duoti, parduoti, žadėti, skirti, siūlyti...*), su vartotojo arba naudos naudininku (*megzti, siūti, skalbti, statyti, atnešti...*) ir su objekto naudininku (*prausti, kasyti...*). Šių grupių skirtumai gerai motyvuoti semantinėmis, sintaksinėmis bei morfologinėmis veiksmažodžių ypatybėmis; kartu autorė parodo, kad anglų kalboje atitinkamais atvejais vartojamos skirtingos sandaros konstrukcijos. Toliau tyrinėjant veiksmažodžius, einančius su galininku ir naudininku, būtų pravartu nustatyti čia išskirtų grupių santykį su verba dicendi, percipiendi ir kitų semantinių grupių veiksmažodžiais. Prie autorės pateiktų duomenų galima būtų pridurti, kad į pirmosios grupės specifika buvo atkreipęs dėmesį jau E. Fraenkelis¹, kuris atskirai aptarė naudininką su veiksmažodžiais *duoti, dovanoti, dalyti, užmokėti* ir pan. ir atribojo jį nuo vad. dativus sympatheticus² (autorė jam taiko, mūsų manymu, per platų „objekto naudininko“ terminą) ir dativus (in) commodi³ („vartotojo ir naudos naudininko“).

A. Girdenio ir A. Piročkino darbas „Jonas Jablonskis – dialektologas“ (p. 19–28), kurio pirmoji dalis išspausdinta praeitame šio leidinio tome⁴, svarbus tuo, kad jame pirmą sykį nuosekliai ir gana detalai aptarti J. Jablonskio dialektologiniai tyrinėjimai (daugiau-

sia rankraštiniai), atskleista jų didelė lingvistinė vertė. Iš pateiktų duomenų matyti, kad J. Jablonskis, tirdamas šiaurės žemaičių tarmes (ypač Alsėdžių šnekta), pirmasis įžvalgiai pastebėjo ir užfiksavo daugelį jų fonologinių bei prozodinių ypatybių. Dalis straipsnyje aptartų J. Jablonskio pastebėjimų (pvz., apie junginių *on, en, in, un* monoftongizaciją, antrinės balsių nazalizacijos reiškinius, minkštųjų *t', d'* santykį su *č, dž* ir kt.) ir dabar aktualūs tiek istorinei dialektologijai, tiek ir apskritai lietuvių kalbos istorinei fonetikai (ypač turint omenyje tą aplinkybę, kad per daugiau negu pusšimtį metų, praėjusių nuo J. Jablonskio stebėjimų, šių reiškinių pobūdis bei paplitimo ribos jau yra kiek pakitę).

Dialektologijos klausimai gvildenarai ir kituose straipsniuose. O. Kosienė straipsnyje „Uteniškų tarmės balsinės fonemos“ (p. 29–40) aprašo tarmės balsių ir dvibalsių fonologinę sistemą, pateikia jų klasifikaciją pagal diferencinius požymius, nustato balsinių fonemų distribuciją. Kadangi uteniškų tarmės vokalizmas yra gana sudėtingas (trijų ilgumų balsiai), jį fonologiškai interpretuoti itin sunku, ir tuo klausimu jau buvo ne sykį diskutuojama. Aptardama tarmės balsių ilgumo santykį su kirčiu, autorė toliau plėtoja J. Kazlauskos mintį, kad *šakà, gi·và* tipo žodžiai galūnėje neturi fonologinio kirčio⁵, ir A. Girdenio bei V. Žulio prielaidą dėl fonologinio kirčio skirtumo formų *gi·và* (nom. sg.) ir *gi'va* (instr. sg.) pirmajame skiemenyje⁶. Ši prielaida leidžia autorei ekonomiškiau aprašyti tarmės balsių sistemą konstatuojant, kad tiek nekirčiuotame, tiek kirčiuotame skiemenyje opozicijas sudaro tik dviejų

⁵ Kazlauskas J. Fonologinė kirčio raidos baltų kalbose interpretacija. – Baltistica, 1966, t. 2(2), p. 125 tt.; Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis). – V., 1968, p. 13 tt.

⁶ Girdenis A., Žulys V. [Rec.:] Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis). – Baltistica, 1972, t. 7(2), p. 199.

¹ Fraenkel E. Syntax der litauischen Kasus. – K., 1928, p. 105–106.

² Op. cit., p. 122–123.

³ Op. cit., p. 127.

⁴ Žr. Kalbotyra, 1977, t. 28(1), p. 29–39.

ilgumų balsinės fonemos. Vis dėlto suponuojamo fonologinio kirčio pobūdis *gi'vā* tipo žodžių formų pirmajame skiemenyje lieka neapibrėžtas; tai kol kas daugiau teorinis konstruktas negu gyva kalbinė realybė. Dėl šio klausimo svarbos istorinei fonologijai būtų naudinga ateityje jį specialiai patyrinėti.

Tarmių konsonantizmas nagrinėjamas Ž. Urbanavičiūtės straipsnyje „Priebalsių *t, d, n* ir *b, p, m, v* kietinimas lietuvių kalbos tarmėse“ (p. 69–78). Autorė prieina prie reikšmingų išvadų dėl atskirų priebalsių grupių kietinimo (depalatalizacijos) santykinės chronologijos bei kilmės. Konstatuojamas palyginti nesenas priebalsių *b, p, m, v* kietinimo amžius ir gana siauras paplitimas.riebalsių *t, d, n* kietinimą autorė linkusi laikyti naujesniu negu *l, r, s, z* ir pateikia tam svarių argumentų. Neneigdamą tam tikrais atvejais galimės baltarusių kalbos įtakos *t, d* kietinimui, autorė išryškina vidines, pačioje lietuvių kalbos priebalsių sistemos raidoje glūdinčias šio reiškinio priežastis, susijusias su palyginti vėlyvu minkštųjų : kietųjų priebalsių opozicijos susidarymu.

Įdomus tarmių konsonantizmo reiškinys plačiai iliustruojamas J. Dovydaičio straipsnyje „Priebalsiai *d', t'* ir *g', k'* pietų Lietuvoje“, įdėtame apžvalgų ir publikacijų skyriuje (p. 103–107). Reikia pasakyti, kad jo autorius vienas iš pirmųjų yra pastebėjęs priebalsių *d'* ir *g', t'* ir *k'* įvairavimą pietų Lietuvos šnektose ir to įvairavimo pavyzdžių pateikęs J. Otrębskiui, rašančiam lietuvių kalbos gramatiką; jų dalis buvo paskelbta tos gramatikos pirmajame tome⁷, o vėliau – ir paties autoriaus⁸. Dabar J. Dovydaitis publikuoja didelį pluoštą pavyzdžių, kuriuose

⁷ Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. – Warszawa, 1958, t. 1, s. 355–356.

⁸ Dovydaitis J. Priebalsiai *d, t* bei *g, k* Dieveniškėse ir kitose vietose. – Kn.: Dieveniškės. V., 1966, p. 207–210.

pastebėtas *d' > g', t' > k'* (*giena* 'diena', *jaukis* 'jautis' ir pan.) ir kiek mažiau – su atvirkštine kaita (*adlen* 'eglėn', *artlys* 'arklys'). Autorius nurodo, kad duomenys surinkti daugiau kaip prieš 20 metų iš senų žmonių, kurių daugumas dabar jau mirę. Tikslai galima, kad visi pavyzdžiai nekirčiuoti ir nemetrikuoti, todėl nežinia, kuriose vietose jie užrašyti, juoba kad plotas, kuriame rinkta medžiaga, gana didelis (Druskininkų apylinkės, Kapčiāmiestis, Veisiėjai, Rimšė, lietuvių kalbos salos Baltarusijoje, Pūnškas ir kt.). Tai, be abejo, gerokai apsunkins kitiems tyrinėtojams pasinaudoti autoriaus pateiktais duomenimis.

Leksinei semantikai skirtas G. Rosinienės straipsnis „Žmogaus sudėjimo, jėgos, sveikatos, amžiaus, veiklumo ir darbštumo apibūdinimas zoonimais“ (p. 41–51). Jame autorė nustato asmenims apibūdinti vartojamų zoonimų perkeltinių reikšmių opozicijas bei jų tarpusavio hierarchinius santykius, apibrėžia jų semantinę struktūrą. Tuo būdu išryškinamos specifinės, lietuvių kalbai būdingos minėtos zoonimų grupės vartojimo perkeltinėmis reikšmėmis ypatybės, ir kartu tyrinėjimo rezultatai darosi prieinami gretinamajai analizei. Straipsnyje parodyta zoonimų, reišikiančių potencinius, darbingumą sąlygojančius žmogaus bruožus (sudėjimą, jėgą, sveikatą) ir darbštumą semantinė diferenciacija, o šių zoonimų pagrindinės, šalutinės uzualinės ir okazionalinės reikšmės bei jų opozicijos pavaizduotos schemomis ir lentelėmis. Abejoti galima dėl kai kurių detalių. Pavyzdžiui, ne visai aišku, kodėl zoonimo *arklys* vartojimas stiprumui apibūdinti 1 lentelėje laikomas šalutine uzualine reikšme; p. 42–43 aptarti duomenys, atrodo, leidžia ją laikyti pagrindine, tolygia „stambumo“ reikšmei.

P. Rumšo straipsnyje „Lietuvių aritmetikos terminai XIX amžiuje“ (p. 52–60) išnagrinėtas ankstyvasis mūsų aritmetikos terminų raidos etapas. Straipsnis pagrįstas plačia, autoriaus detalčiai išstudijuota literatūra, siekiančia seniausius lietuvių kalbos pa-

minklus. Čia randame vertingų duomenų ne tik lietuvių matematikos terminų, bet ir apskritai leksikos istorijai. Šiuo atžvilgiu pažymėtini sąvokas „skaičius“, „skaičiavimas“, „skaitmuo“, „vienetas“ reiškiančių leksemų raidos tyrinėjimo rezultatai. Nors pats autorius nėra kalbininkas iš profesijos, straipsnyje, kaip ir kituose jo darbuose, išryškėja kalbos duomenų nagrinėjimo ir pateikimo filologinė kultūra. Atlikto darbo praktinė reikšmė matyti jau iš to, kad kai kurie XIX a. vartoti terminai, straipsnio autoriaus prikelti iš užmaršties (pvz., *vienatis*, *likinys*), pastaruoju metu vėl panaudojami matematikos terminijai papildyti. Norėusi palinkėti, kad ir kitų mokslo sričių terminai susilauktų tokių rimtų tyrinėjimų.

Aktualus dabartinės lietuvių kalbos fonetikos klausimas nagrinėjamas M. Strimaitienės ir A. Girdenio straipsnyje „Priebalsių junginių trukmė kaip atvirosios sandūros indikatorius bendrinėje lietuvių kalboje“ (p. 61–68). Remdamiesi statistiškai apdorotais spektrinės ir oscilografinės analizės duomenimis, autoriai nustatė, kad atviroje sandūroje lietuvių kalbos priebalsių grupės tariamos ilgiau negu kitais atvejais. Straipsnyje taip pat konstatuota priebalsių *r-r* degeminacija atviroje sandūroje (pvz., tokiuose žodžiuose kaip *parritino*, *parriedėjo*). Tai leidžia suabejoti tradiciniu įsitikinimu, kad priebalsinės geminatos lietuvių literatūrinėje kalboje neįmanomos, ir skatina atitinkamu būdu patyrinėti ir kitų atviroje sandūroje einančių vienodų priebalsių junginius (*s-s*, *š-š*, *ž-ž*).

Lietuvių kalbos dialektologijai ir istorinei gramatikai svarbus Z. Zinkevičiaus straipsnis „Dėl dviejų antrojo asmens įvardžio formų“ (p. 79–82). Jame nagrinėjamos retos įvardžių formos nom. pl. *juos* ir gen. pl. *juosų*. Šios formos, nepastebėtos dabartinėje tarmėse ir žinomos tik iš kai kurių XIX a. raštų, ne kartą buvo naudojamos istorinės gramatikos tyrinėjimuose. Išanalizavęs dialektologiniu požiūriu tekstus, kuriuose kalbamo-

sios formos užfiksuotos, autorius įtikinamai parodo, kad jos gali būti atsiradusios kaip hipernormalizmai, pietinių žemaičių tarmės atstovams klaidingai „literatūrinant“ įprastines įvardžių formas *jūs* ir *jūsų* (pagal *dūna* : *duona* tipo atitikmenų modelį). Panašios rūšies klaida laikoma ir vyskupo P. Parčevskio aplinkraštyje, L. Jucevičiaus paskelbtame 1846 m., aptikta gen. pl. forma *mousu* „mūsų“.

V. Žilinskienės straipsnyje „Lietuvių kalbos raidžių dažnumas publicistikos tekstuose“ pateikiami 300 000 žodžių formų statistinio tyrinėjimo rezultatai. Apskaičiavimai atlikti ESM Vilniaus universiteto Skaičiavimo centre. Autorė nustatė raidžių dažnumo eilę, jų santykinį dažnumą, pasirodymo tikimybę, įvairioms kalbos dalims priskiriamų žodžių raidžių skaičių. Gauti duomenys palyginti su latvių ir rusų kalbų statistinio tyrinėjimo rezultatais. Nustatyta, kad dažniausios lietuvių kalboje yra raidės *i*, *a*, *s*, *e*, *o*, rečiausios – *ę*, *f*, *ū*, *h*, kad 81,42% visų žodžių prasideda priebalsėmis. Pagal skiemenų skaičių vyraujantys pasirodė esą dviskiemeniai (28,39 %) ir triskiemeniai žodžiai (27,28 %); iš trijų skiemenų dažniausiai susideda daiktavardžiai, būdvardžiai ir veiksmažodžiai. Tyrinėjimo rezultatus siūloma praktiškai pritaikyti pertvarkant rašomųjų mašinėlių su lietuvišku šriftu klaviatūrą.

„Lingvistinių pastabų“ skyriuje skelbiamas A. Girdenio straipsnis „Audicinė lietuvių kalbos ilgųjų balsių klasifikacija“ (p. 96–97), kuriame bandoma grupuoti balsius pagal iš klausos nustatomą jų panašumą, ir Z. Zinkevičiaus „Kodėl dalis rytų aukštaičių trumpina kirčiuotų ilgųjų galūnių vokalizmą“ (p. 97–99). Pastarajame konstatuotas morfologinių paradigmų vaidmuo galūninių ilgųjų balsių pakitimams rytų aukštaičių tarmėse.

„Apžvalgų, publikacijų, recenzijų“ skyriuje randame A. Degučio straipsnį „Reikšmė ir komunikacinė kalbos funkcija“ (p. 100–103). Jame autorius apžvelgia vadina-

mųjų „kalbinių aktų“ teorijos pradininkų bei kūrėjų (J. Austino, J. Searlo, H. P. Grice'o) mintis, išryškindamas didelį situacijos ir komunikacinio akto sąlygų vaidmenį sakinio reikšmės interpretavimui.

Labai verta dėmesio L. Jelmslevo laiškų publikacija (p. 108–111), kurią parengė J. Palionis, pridėdamas įvadą ir komentarus. Čia pirmą sykį skelbiami visi žinomi (5) L. Jelmslevo lietuviški laiškai, rašyti J. Tumui-Vaižgantui ir M. Biržiškai. Juose ryškiai atsispindi šio pasaulinio garso lingvisto didelis domėjimasis ne tik lietuvių kalba, bet ir visu Lietuvos kultūriniu gyvenimu, jo planai ir, deja, nerealizuotos pastangos dirbti kalbotyros darbą Kauno universitete.

Recenzijų skyriuje įdėta V. Būdos parašyta „Lietuvių kalbos gramatikos“ III tomo (V., 1976) recenzija, kurioje aptariamas šios gramatikos „Prijungiamųjų sakinių“ skyrius (p. 113–121). Recenzijoje randame nemaža poleminių pastabų ir įvairių samprotavimų apie prijungiamųjų sakinių klasifikaciją bei jų atskiras grupes. Diskusijos lietuvių kalbos sintaksės klausimais – reikalingas ir sveikintinas dalykas. Tiktai gaila, kad recenzentas daugeliu atvejų polemizuoja su teiginiais, kurių kalbamoje gramatikoje visai nėra. Pavyzdžiui, recenzijoje rašoma, kad gramatikoje skiriamos prijungiamųjų sakinių „trys aukščiausio lygmens grupės“ (p. 114). Iš tikrųjų skiriami du pagrindiniai minėtų sakinių tipai – funkcinio ir semantinio prijungimo sakiniai. Tas pasakyta gramatikos p. 798 ir kt., be to, akivaizdžiai matyti jau iš paties knygos turinio ir p. 912–913 įdėtos klasifikacijos lentelės. Recenzijoje (p. 114) kritikuojamas prijungiamųjų sakinių skirs-

tymas dėl to, kad jo „svarbiausias kriterijus – jungiamieji žodžiai“. Tuo tarpu gramatikoje (p. 790, 798 ir kt.) rašoma, kad pagrindiniai prijungiamųjų sakinių tipai skiriami pagal dėmenų ryšio pobūdį (šalutinio dėmens priklausymą nuo atraminio žodžio morfologinių ir semantinių ypatybių) ir kiekvienam tipui būdingas ryšio priemonės (jungiamuosius ir atliepiamuosius žodžius, jų santykį bei dėmenų tvarką). Seniai žinoma, kad pagal jungiamuosius žodžius prijungiamuosius sakinius galima skirstyti tik į jungtukinius ir santykinius. Nei recenzento nurodytose gramatikos vietose (p. 914 § 1988; p. 916 § 1992), nei kitur nepasakyta, kad „laipsniško prijungimo sakiniuose pirmojo laipsnio šalutinis dėmuo yra pagrindinis antrojo laipsnio šalutiniam dėmeniui, o šis savo ruožtu trečiojo ir t.t.“ (p. 120). Atvirkščiai, gramatikoje kalbama apie tai, kad laipsniško prijungimo sakiniuose vieni šalutiniai dėmenys jungiami prie kitų; šalutiniai dėmenys pagrindiniais čia anaipol nevirsta. Toks gramatikos teiginių referavimas (jau nekalbant apie paties recenzento samprotavimus) gali suklaidinti skaitytoją.

V. Žulio ir A. Girdenio replikoje dėl E. Jakaitienės, A. Laigonaitės ir A. Paulauskienės „Lietuvių kalbos morfologijos“ įvardžio skyriaus (p. 122) motyvuojamas požiūris į formas *mano*, *tavo*, *savo* kaip į asmeninių įvardžių kilmininkus.

Leidiny s baigiamas I. Bilevičiūtės ir K. Kuzavinio parengtu kronikos skyriumi (p. 123–126), kuriame informuojama apie Vilniaus universiteto ir Pedagoginio instituto lituanistų veiklą.

V. Ambrazas

A. Paulauskienė. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. – V.: Mokslas, 1979. – 212 p.

A. Paulauskienė lietuvių kalbos veiksmažodžio gramatinės kategorijas pradėjo tyrinėti jau daugiau kaip prieš penkiolika metų. 1965 m. ji apgynė kandidatinę disertaciją

apie lietuvių kalbos veiksmažodžių veikslus, be to, apie juos paskelbti keli straipsniai ir paskaita studentams neakivaizdininkams. 1971 m. pasirodė A. Paulauskienės knyga